

Takács Zsuzsá-san

Mikor elkeseredésemben elővettem a
papír zsebkendőmet, ahelyett, hogy
kinyitottam volna a gázt,

vagy mérget csepegtettem volna
a kávémba, esetleg legurultam
volna a lépcsőn,

és kitörtem volna a nyakamat,
álomban meggytől véres ujjakkal
végigtapogattam az összes

fényképedet, kerestem gézt, hogy
átkötözzem a sebeidet,
feltúrtam az egész lakást miattad,

szerelmem, igen, ezt mondanám,
ha itt lennél,
és még kijönne hang a torkomon.

Balogh Tamás

ÖRLEY ISTVÁN „ISKOLÁ”-JA

„Előkerült” az ANDRIS

*„Nincs Ottlik-rejtély.”
(Esterházy Péter)*

Örley István halála után írta Cs. Szabó László, hogy Örley „*fiókja tele volt félbehagyott kéziratokkal, harminc oldal egy nagy lírikusunkról*, regénytöredék egy gyötrelmes szerelemről, jegyzetek Kosztolányiról, akiért rajongott, de könnyűnek talált s áhítattal meg akart inteni a síron túl”.¹ A visszaemlékező napi kapcsolatban állt az íróval, munkatársak voltak a Magyar Rádióban és pályatársak az irodalomban, tudott-tudhatott Örley minden tervezett, formálódó és kész írásáról. Beszélt egy készülő regényről, de az egy „*gyötrelmes szerelem*”-ről szólt volna, amely nem lehetett az ISKOLA – vagy akármilyen címet viselt is volna az Örley-változat. Cs. Szabó írása 1946-ban jelent meg, a TOVÁBB-ÉLŐK meg nem jelenése előtt három, az ISKOLA előtt tizenhárom évvel. Ha elfogadjuk, hogy Örley nem írt ilyen regényt, a (társ)szerzőségi vita ki sem alakulhatott volna.

Valamiért mégis felmerült a lehetőség: talán mégsem csak Ottlik mondatai olvas-

hatók fő regényében. Az 1993-ban megjelent BUDA kapcsán Kukorelly Endre írta le a talányos mondatokat, hogy „igazából mindegy, hogy az Ottlik írta az ISKOLA-t vagy az Örley. [...] Ugyanaz. Mind egy. Ugyanaz az iskola, Ottlik nyilván az Örley volt, akit nem talált el valami bomba negyvenötben”.² Később Kelecsényi László szó szerint utánajárt ennek a vélekedésnek, és megkérdezte Kukorellyt, hogy tartja-e még állítását; azt a választ kapta, hogy egy lehetőség „hipotetikus, játékos felvetése volt ez, amelyet [Kukorelly] nem tud s nem is akar bizonyítani”, és burkoltan bár, de mégis a többszerzősre „voksol”, hiszen szerinte „Ottlik igazmondó író volt, egész egészében, ha ő azt írja, hogy kapott egy kéziratot, akkor az lehet, hogy úgy is volt, nem írói fantázia, jól kiesztelt fikció ez, hanem tény”.³

Ezután a BUDA-ról sorban jelentek meg a kritikák, tanulmányok, ezek közül több is kitér a „rejtélyre”. Beney Zsuzsa előbb sejtelmes utalást tesz, miszerint „Ottlik mégiscsak egykönyvű, de talán még inkább félkönyvű író”, később azonban az ugyancsak „sejtelmes” magyarázattal nem kap választ erre az olvasó, hiszen „érdektelen a kérdés, hogy a regény hányadrésze van leírva, hogyan is van leírva Medve kéziratában – az egész ISKOLA-e, amit Ottlik lassan-lassan úgy »olvasott« bele a maga írásába, hogy abból valóban a maga írása lett? Hogy Medvének vagy Örleynek, Medve modelljének, Ottlik iskolatárs-barátjának, a korán meghalt írónak saját, személyes naplójegyzetei-e; vagy akár csak üres papírlapok talán. Mindegy, mert Ottliknak Medve szövegét kellett látni a sajátjában ahhoz, hogy végtelenül sok gátlása, újrakezdése és abbahagyása után mégiscsak végigírja ezt az elkészült regényt”.⁴ Jóval később, a gyanú öt évvel későbbi feltámasztása után szintén a BUDA kapcsán írja Török András Margócsy István tanulmányának széljegyzeteként, hogy „sokan vártak »igazi«, ottlikos regényt, és nem bírják elhinni, hogy ha írt egy olyat, akkor miért csak ilyen emez”.⁵

Nem véletlen, hogy éppen a BUDA kapcsán született meg a „rejtély”: több kritika is szóvá tette, hogy a BUDA – „a folytatás kényszeréből” megszületett regény – nem éri el az ISKOLA színvonalát, sőt: egyetlen más Ottlik-írás sem éri el a fő regény magasságát, sem előtte, sem utána. Magyarázatot kerestek a jelenségre, és egyre többen Örley Istvánt mint „társszerzőt” kezdték emlegetni. Ottlik első monográfusa, Szegedy-Maszák Mihály már könyvének előszavában tényként jelenti ki, hogy Ottlik korai írásai „elárulják, hogy Ottlik kezdettől fogva az ISKOLA A HATÁRON megírására készülődött, s így hiteltelenítik azt a föltevést, mely szerint e regényt Örley Istvánnak lehetne tulajdonítani”, viszont könyvének egy későbbi helyén – bár korábban több közvetlen bizonyítékot hoz Ottlik szerzősége védelmében, az intertextualitásról írt soraival – sajnos már inkább elbizonytalanít, amikor azt kérdezi: „Mennyiben járulhatott hozzá Örley István az ISKOLA A HATÁRON megírásához? Ez a kérdés csakis addig vethető föl, amíg az egyéniség romantikus kultuszának jegyében képzeljük el valamely műalkotás szerzőségét. E felfogás nem létezett a tizenennyolcadik század előtt, s a huszadik század végére újból érvényét veszítette. A különböző szövegek közötti választóvonal elhomályosult, sőt a művészet s nem művészet közötti eltérés jelentősége is csökkent. [...] Ismét becslésre tarthat számot, aki »hozott anyagból dolgozik«, a régiből újat csinál.”⁶ Ezt a bizonytalanságot kifogásolja Bán Zoltán András a monográfiáról írott kritikájában, hiszen a végül meg nem válaszolt kérdés „fontos kérdés, és az egyik magyarázat arra, hogy sokan Örleynek ítélik a fő művet, melynek megírására Ottlikot egyszerűen nem tartották képesnek a harmincas–negyvenes évek kispapjára alapján. És természetesen probléma a monográfus számára is”, aki „csak igen vázlatosan vagy alig képes megválaszolni a kérdést. Valószínűleg bele kell törödnünk, hogy ez mindörökké megfajthatatlan titok maradjon”.⁷

Ezzel a gyanú elült egy időre. Újjáélesztése Mohai V. Lajos nevéhez kapcsolódik, aki 1999-ben összefoglalását adta a már szinte jótékony feledésbe merült kérdésnek. Írásának zárásaként a talányos „sokak szerint a tragikusan megszakadt Örley-életműben sem volt sokkal több figyelemre méltó kezdeteknél” kitétel igazolására egy kritikustársát idézi: „Tehát

ahogy Gróh Gáspár kritikus egy helyütt szellemesen megfogalmazta, ha fenntartjuk a (társ)szerzőség feltételezését, éppenséggel Örley-rejtélyről is beszélhetnénk.⁸ Gróh Gáspár levélbeli érdeklődésemre elmondta, hogy idézett észrevételei egy beszélgetés során hangoztak el, és velük – saját megfogalmazásában – arra utalt, hogy „amennyiben Ottlik Örleyt plagizálta volna, akkor ugyanazzal az alkotáslélektani rejtéllyel állunk szemben. Ti. Örley munkáiból ugyanúgy nem sejlik fel az ISKOLA, mint Ottlik korábbi munkáiból”.⁹

Mohai V. Lajos a kérdést nyitva hagyta, nem foglalt állást egyik oldalon sem, cikkével mégis nagy visszhangot váltott ki. Ezek sorában irodalomtörténeti vonatkozását tekintve legjelentősebb Lengyel Péter nyilatkozata, melyben mint Ottlik Géza jogutódja mindenki számára kutathatóvá tette az addig zárolt Ottlik-anyagot, az ISKOLA eredeti kéziratait, minden korábbi változattal, előzménnyel és a rá vonatkozó jegyzettel.¹⁰ Korda Eszter későbbi tanulmányát „megelőlegezendő” észrevételeit, „az ügyben valóban bizonyító erejű” néhány filológiai adatot tesz közzé,¹¹ Kelecsényi László pedig bejelentést tesz az ISKOLA előzményeként számon tartott TOVÁBBÉLOK leendő publikálásáról, amely „a rosszhiszemű kétkedőket ugyan nem győzi meg róla, ki is írta a katonaiskola regényét, legföljebb tudósít az ISKOLA végső megformálásába vetett munka méreteiről. A komoly elemzésekre hajlandó, elfogulatlan filológusok viszont meglelhetik benne az eredetiség bizonyítékait”.¹² Korda Eszter és Kelecsényi László mintha csak választolt volna Esterházy Péter három héttel korábban megjelent írására, amely Mohai V. Lajos cikkére („Ilyen sörözős cikk, ejtsd: érdekes gondolati kísérlet, az a hajdani Kukorelly-írás is, ugyanezen témában”) reagál, s benne éppen a filológiai kutatások szükségességét hangsúlyozza: „Eszezéssel nem hozható hírbe Ottlik munkája, utánajárni pedig nem járt utána senki. S itt fordítanak akkor Mohai V. Lajos cikkének megítélésén. Amely nem rossz szándékú, de végül maga is maszatolja csak a maszatot. Ám ezt azért teheti meg, mert valóságos helyzetre reagál. Valami ürességre, hiányra, erre a pletykára. Pletykára, s nem rejtélyre. Nincs Ottlik-rejtély. (Juszt se kurziválom, hacsak nem így.) Rejtély majd akkor lesz, ha kutakodván a szakférfitűk s -hölgyek, találnak valamit. Az igazi lesz, hogy majd abból (miből) mi keletkezik.

Addig csak az Ottlik-kutatók rejtélye van. Végül is, ha bányászni is kellett utána, ez a cikk érdeme, erre hívja föl a figyelmet. Ha olyan fontos az irodalomnak, nekünk ez a regény, akkor mért nem tudunk mindent róla, a keletkezéséről, az Ottlik–Örley kapcsolatról?

Lehet, hogy Mohai V. írása megmozdít valamit?

Addig is: 1 könyv, 1 szerző. Nem több, nem kevesebb.”¹³

Ezek a filológiai kutatások azonban – az Ottlik-életmű zároltsága miatt igaz, csak részben – megtörténhetek volna korábban is. Mert ha Cs. Szabó László visszaemlékezését nem fogadták el perdöntő bizonyítékként – hiszen a memorandum szubjektív műfaj, állításai talán csak anekdotaértékkel bírnak –, az Ottlik szerzőségét vitatók figyelembe vehették volna a „kézzelfogható” bizonyítékokat, hiszen az ISKOLA nem előzmény nélküli regény, irodalomtörténet-írásunk alaposan megvizsgálta azt a folyamatot, melyben Ottlik eljutott a regényig, és az „előtanulmányok”-nak tekinthető novellákat a regényhez vezető állomásokként ismertette.

Kelecsényi László írja Ottlik nagyepikai alkotásairól, hogy a HAJNALI HÁZTETŐK 1944-es közlése előtt „két nagyobb regénykezdeményről (FORRÓ ÉGÖV, CZAKÓ) tudunk, amelyeket félbehagyott. [...] 1933 óta kísérletezhetett katonaiskolai és civil élményeinek hosszabb terjedelmű prózai szövegbe sűrítésével – sikertelenül”,¹⁴ majd monográfiájában arról tudósít, hogy Ottlik „nemcsak az ISKOLA-ban és a TOVÁBBÉLOK-ben írta meg katonaiskolai emlékeit, hanem korábbi, még Örley István életében elkezdett és félbehagyott regénytörredékében (»Délután csöpögni kezdett az eső...«). Már ott, a harmincas évek végén vagy a negyvenesek elején szerepel egy betét, amely a Szebek Miklós kézírata felcímet viseli”.¹⁵ (Ottlik később, a TOVÁBBÉLOK

kéziratán cseréli ki a Szebek Miklós nevet Medve Gáborra.) Így a „talált (kapott) kézirat” mint szövegbetét módszere nem az ISKOLÁ-ban és nem Örley halála után jelent meg Ottlik prózájában. (Viszont szintén Kelecsényi László kérdi: „*honnan vett volna ezakt tudományos hasonlatokat a matematikailag iskolázatlan Örley?*”) ¹⁶

Ottlik első publikációja, az APRÓ ÍRÁSOK harmadik, zárórésze a KETTEN AZ ISKOLAPAD-BAN címet viseli, és helyszínében, szereplőiben és cselekményében az ISKOLÁ-ra ismerhetünk, annak hangulatára, főszereplőjét pedig éppen Andrásnak hívják. ¹⁷ A pár hónappal később ugyanott megjelent EGYEDÜL-ről Szegedy-Maszák Mihály állítja, hogy annak első része „*az ISKOLA A HATÁRON című regénynek azt a részletét előzi meg, amely a beteg Medve Gábor lázálmaiból beszél el*”. ¹⁸ Könyvének egy későbbi helyén már egy Ottlik által is sajátjának – s nem zsenyének – vallott novelláról írja, hogy „*A DRUGETH-LEGENDA (1939) a legkorábbi történet, amelyben Ottlik kísérletet tett a nyelvi gazdaságosság megvalósítására. Ez a mű egyúttal további előtanulmány az ISKOLA A HATÁRON megírásához, s így közvetett módon cáfolja azt a hiedelmet, mely szerint Ottlik legjelentősebb művét Örley Istvánnak lehetne tulajdonítani*”. ¹⁹

1999-ben újabb bizonyítékot tártak a nyilvánosság elé: megjelent az ISKOLA A HATÁRON első „változata”, a TOVÁBBÉLŐK című – hagyatékban maradt – regény. A mű 1949-ben már készen volt, mégis csak ötven évvel később, jóval írója halála után látott napvilágot először folytatásokban a *Holmi* hasábjain; később könyv alakban is. Közreadója, Kelecsényi László a regényt bevezető írásban megjegyzi, hogy „*közlésünk szándéka egyébként az is, hogy cáfolja az ISKOLA A HATÁRON szerzőségét kérdéssé tevő mendemondákat*”. ²⁰

Ugyanekkor Korda Eszter – a *Heti Világ* gazdaságban közzétett olvasói levelében felvetett gondolatmenetet kidolgozva – alapos szöveg-összehasonlító tanulmányban vizsgálja az ISKOLÁ-t és a TOVÁBBÉLŐK-et, és megállapítja, hogy az ISKOLÁ-ban idézett „*Medve kézirat* tehát fikció, regény a regényben eljárás, ami alapja az ISKOLA A HATÁRON sajátos prózapoétikájának. *Medve kézirat* nem feleltethető meg a TOVÁBBÉLŐK-nek. A TOVÁBBÉLŐK-nek az ISKOLA A HATÁRON egésze feleltethető meg. [...] Aki tehát azt állítja, hogy az ISKOLÁ-t nem Ottlik írta, az egész életművet Örleynek kell hogy tulajdonítsa, ami deductio ad absurdum bizonyítja, hogy Ottlik az ISKOLA szerzője”. ²¹

Mégis: a fentiek ellenére mind a mai napig lehet találkozni Ottlik szerzőségének megkérdőjelezésével, s ha nem is a nyilvánosság előtt, iskolák, könyvtárak folyosóján: többektől hallottam pró és kontra érveket, meddő okfejtéseket, légvár bizonygatásokat. Nemrég azonban előkerült Örley István ANDRIS című novellája, amelyben ő írja meg katonaiskolai emlékeit. (Eddig csak pár utalást olvashattunk tőle az Intézetre a FARSANG-ban.) ²²

Az ANDRIS-ról eddig az irodalomtörténet csak Illés Endre SZERKESZTŐ ÉS REGÉNYHŐS című írásából tudott. Érdeemes szinte az egész szövegrészt idézni:

„*Örley István és O[ttilik]. G[éza]. együtt élik át Köszeget, az iskolát a határon. Különböző emlékekkel szabadulnak.*

O. visszanez, és fuldoklik az emlékektől. Mintha keszonban élt volna, sokszorosan nagyobb légnymásban, szívdobogva, mérgektől részegen, levegőtlenül. [...]

És Örley?

Ő majdnem boldog ugyanebben a meszkalinrészegségben. Ő kívülről és egy nagy utálkozásból és emelygésből menekül ide – és fejét belefúrja az édes, fényes, imbolygó ernyedtségbe.

Érdeemes egymás után elolvasni O. regényéből a betegszoba-jelenetet és Örley novelláját, az ANDRIS-t: ugyanaz a betegszoba, ugyanazokkal a szereplőkkel. O. a beteg Medve Gábort, azaz Örleyt írja le a pillanatokra enyhülő, de kemény formáival és hegyes szegleteivel állandóan szü-

ró, ellenséges világban. Örley hőse viszont O., azaz a novellabeli Andris, de Örley nem tud kilépni önmagából – s végül is önmaga morális kétségeiről vall. Ezek a konfliktusok nem a keszonvilágból valók. Őt a külső világ oltotta be nyomorúsággal, förtellemmel, kétségbeeséssel, s nem mondhat mást: még itt, az Intézetben is jobb.

O. regényében a förtelen az Intézetben él; Örley majdnem közömbösen mozog a keszonatmoszférában (ismét egyik leveléből idézek: »sem jó, sem rossz – közömbös...«) – ő odakint találkozik a Förtellemmel.

Talán ezért is irt O. az Intézetéről regényt; míg Örley egy kézlegyintéssel, az ANDRIS-sal elintézte. Ő a külső világ embereit vette célba.²³

Illés Endre javasolja, hogy érdemes elolvasni egymás után Ottlik regényének vonatkozó részletét és Örley novelláját. Azonban erre nem teremt lehetőséget: nem adja meg a novella fellelhetőségi helyét. Amikor arcképvázlata 1963-ban először jelent meg a *Kortárs* hasábjain, már akkor sem sokan lehettek azok, akik emlékeztek Örley negyedszázaddal korábban megjelent írására, az átlagolvasó pedig Örleyre magára sem nagyon, hiszen korai halála miatt örök tehetség maradt, félbetört életművet hagyott hátra, melyet csak a hatvanas évek végén gyűjtöttek nagyrészt egybe. Szegedy-Maszák Mihály tovább megy: az ő véleménye szerint a második világháború íróáldozatai közül „Sárközi és Örley tehetségében nem lehet kételkedni, de műveikben erősen kísért a másodlagosság – különösen, ha Babits vagy Kosztolányi súlyosabb alkotásaival mérjük össze őket”.²⁴ Az irodalomtörténet is jóformán csupán Ottlik kapcsán figyelt fel Örleyre – ha Ottlik nem vallja be (illetve máshol éppen tagadja), hogy róla mintázta az időközben kultikussá vált regényének főhősét, Örley Istvánról valószínűleg ma is csak egypár filosz tudna.

A novellát tehát Illés Endre csak megemlíti, jelezve, hogy tud róla, fontosnak és érdekesnek tartja, de még csak nem is idéz belőle, és Pergel Ferenc sem válogatta be A FLOCSEK BUKÁSA (1968) című kötetbe. Az irodalomtörténet az ANDRIS-ról csak tudott, de nem ismerte, ezért hivatkozni sem tudott rá, legfeljebb Illés Endrére. (Kelecsényi László is csak homályos utalást tesz rá – pontosabban vélhetően erre, és talán éppen Illés Endre alapján: „Örley István, Ottlik katonaiskolai társa és jó barátja egyetlen elbeszélést nem számítva nem írt közös cögger-emlékekről.”)²⁵ De miért alakult ez így? Illés Endre miért alkalmazott ilyen felemás módszert az ismertetésénél?

Mert a novella az *Új Magyarország* hétvégi képes mellékletében, a *Vasárnapi Újság*ban jelent meg. (Melynek a szerencsétlen, de korántsem véletlennek tűnő névazonosságon kívül semmi köze a patinás, nagy múltú laphoz, mely egyébként 1921-ben szűnt meg.) A Milotay István és Radnai Endre nevével „fémjelzett” szélsőjobboldali lap gyűlölködő írásokat közölt, de hétvégi mellékletében némi irodalom is helyet kapott. Az ide írók nem mindegyike vallotta ezt az ideológiát; ekkoriban – kevés kivétellel – oda írtak, ahol fizettek nekik. Abban a lapszámban, amelyben az ANDRIS megjelent, többek közt Kádár Erzsébet, Ignác Rózsa, Bibó Lajos, Undi Imre és Révay Géza publikált Örleyn kívül.

A kezdő író novellája nem a lap főhelyén (elején) jelent meg, hanem hátul, a gyermek-, ifjúsági, kertész- és fotórovat mögött. Miért emlékezett hát Illés Endre egy ekkor még nevenincs szerző eldugott, erősen közepes színvonalú, kissé túlírt novellájára? (Amely – valljuk be – önálló irodalmi alkotásként nem múlja fölül Örley többi írását, és egy életmű teljes ismeretén túl elsősorban – az Ottlik-regénnyel való összeolvashatósága miatt érdemel megkülönböztetett figyelmet.)

Illés, bár az adott lapszámban nem, de máskor – és igen gyakran – publikál az *Új Magyarország*ban és hétvégi mellékletében. (Korábban, 1933–36 között a mérsékelt hangú *Budapesti Hírlap* irodalmi szerkesztője volt.) Ekkor (1936–1939) azonban az *Új Ma-*

gyarság belső munkatársa, az irodalmi rovat vezetője. Nyerges András egyik „istenkáromló oknyomozása”-ban Illésnek erre az elfeledett-elfelejtett-letagadott munkásságára emlékeztet. „Már 1937 elejétől Illés Endre sűrűn szerepel a lapban: tárcanovellákkal, jegyzetekkel, könyv- és színbírálatokkal – írja. – Gyakorta az első oldalon, közvetlenül a fejléc alá tördelve. Az is igaz, hogy nagy részben olyan írásokkal, amelyek bárhol másutt is megjelenhettek volna. Mégis, az a tény, hogy Illés Endre az Új Magyarországon publikál, demonstrált valamit.”²⁶

Örley novelláját tehát ő szerkesztette be a lapba. Ezt azonban – ekkor már a Szépirodalmi Könyvkiadó irodalmi vezetőjeként, később igazgatójaként – nem írta le.

Az Új Magyarországon töltött évekkal nem egyedül ő nem dicsekszik. Ottlik a második világháború előtt főképp jobboldali lapokban publikált. Első prózai írásai a *Napkelet*-ben jöttek, az Új Nemzedéknél volt „slapaj”, innen került a *Budapesti Hírlaphoz* 1933-ban (a bridszrovat mellett fiktív szerkesztői üzeneteket is ír, 1933. december 3-án például éppen Örley Istvánnak),²⁷ majd – ahogy Kelecsényi László írja²⁸ – ennek megszűnése után az Új Magyarország bridszrovatát írta; és a lapban egy novellája is megjelent, mely írását Ottlik felvette a PRÓZA című kötetébe, első megjelenési helyét azonban nem adta meg.²⁹

Az író viszont mást állít munkahelyeit illetően: „[a *Budapesti Hírlaptól*] az első zsidótörvények és a Sajtókamara megalakulása után kidobtak. Mindenféle papírokat kellett volna beadnom, hogy az árjaságotat igazoljam”.³⁰ Tehát Ottlik nem a lap megszűnésekor, 1939-ben távozott a laptól, hanem még 1938 áprilisában. Ezután – ugyanitt mondja – „egy népszerű kis lap, az Esti Kis Újság később meghívott állandó cikkírónak”.

A novellát éppen ezért – bár a kötet a Magvetőnél jelent meg – nem vette fel Pergel Ferenc A FLOCSEK BUKÁSA-ba. A mártír írónak elkönyvelt Örley (egy kritikájának részletét és Cs. Szabó László róla szóló visszaemlékezésének zárórészét felvették a MAGYAR MÁRTÍR ÍRÓK ANTOLOGIÁJÁ-ba [1947]) egy szélsőjobboldali lapbéli munkásságát – még ha az csak passzív és ideológiamentes volt is – elhallgatták. Válogatott írásai kötetének utószava – visszaulva a szerkesztésre magára is – egyébként is eléggé kaotikus filológiai, ami Örley az Új Magyarországon publikált írásait illeti: az életmű első szakasza írásainak számszerű „ismertetése” után a következő bekezdésben a kritikák kapcsán olvasható, hogy az első kritika „*Maugham ÖRÖK SZOLGASÁG című regényének ismertetése másfél flekken, az Új Magyarország Vasárnapja 1937. november 28-i számában*”.³¹ (Látható, már a lap nevének említése is bizonytalan. Helyesen – a lap saját megnevezése szerint – „*Vasárnapi Újság. Az Új Magyarország képes melléklete*”). A kötetben közölt kritika szövege alatt viszont feltüntetett lelőhelyként „*Napkelet, 1938*” szerepel! A kötetet átlapozva – Örley életművének a FLOCSEK-nél bővebb ismeretében – láthatjuk, hogy nyilvánvaló szerkesztési elvként egyetlen az Új Magyarországon megjelent Örley-írás – legyen az novella vagy kritika (magyar vagy külföldi szerző művéről) – sem tettek bele. Csupán egy Örleyről szóló írás említi a szerző és a lap viszonyát, Rónay László AZ ELDOBOTT KLASSZICIZMUS-a, melyben idéz is az ÉVA című, a lapban megjelent Örley-novellából.³² A többi nem, így Örley vékony életművének jelentős szelete ismeretlen még.

De hogy Pergel Ferenc is tudott az ANDRIS-ról, az bizonyos: hiszen – bár címének említése nélkül is – elhelyezi az életműben. Utal rá, hogy Örley első írásai a *Ludovikás Leventében* jelentek meg, később megemlít két, 1935 körül keletkezett és kéziratban maradt novellát (KALAND és ANNALIESE) – „*Ezeket Hajmáskérről küldte barátjának, Ottlik Gézá-nak, azzal a céllal, hogy helyezze el valahol. A szerkesztők visszaadták*” –, majd 1936-ot nevezi meg az igazi írói indulás dátumaként, amikor is folytatásokban megjelent Örley első kisregénye (a „*FELNŐTTÜNK...*”, mely másodközléskor [1941] már A FLOCSEK BUKÁSA címet kapta). A következő évekről összefoglalóan írja, hogy „*1936-tól 1938-ig megjelent*

egy kisregénye, tíz novellája, öt kritikája és két tárcája. Helyzete tovább nem tűrte a katonaruhatást”, és később, immár részletezve: „Nyolc év termése szépirodalmi alkotásokat tekintve így oszlik meg: 1937–1938: hat novella.” A FLOCSÉK BUKÁSA című kötet az 1937–38-as időszakból négy novellát vesz fel (A VENDÉG, VÁLÁS, ESZTER, A SIKER), a hiányzó két novella közül az egyik éppen az ANDRIS. (A másik a VALLOMÁS, amely szintén az Új Magyarországban jelent meg.)

Illés Endre írásának zárásaként Ottlik és Örley témafeldolgozását veti össze a terjedelem szempontjából: „Talán ezért is írt O. az Intézetről regényt; míg Örley egy kézlegyintéssel, az ANDRIS-sal elintézte.” Az állítás, bár kétségtelenül igaz, mégsem meglepő: míg Ottlik több regényt is írt, Örley egyet sem. Két kisregényt tartanak tőle számon, de a harmincoldalas A FLOCSÉK BUKÁSA és a negyvenoldalas FARSANG csak jóindulattal nevezhető kisregénynek, inkább csak nagyobb elbeszélésnek. Bár igaz, hogy a szerző ezt a műfaji megjelölést használta a FARSANG folyóiratbeli közlésekor (Élet, 1940. máj. 26.–jún. 30.), és ez maradt volna a műfaja kötetbeli megjelenésekor is. Mert a FARSANG majdnem megjelent még a szerző életében önálló kötetben! A Diárium – amelynek Örley rendszeres szerzője volt – 1943. áprilisi számának hátsó borítóján saját kiadványait hirdeti. A Diárium Könyvtár „már megjelent” kötetei (Birkás Endre: KELEPCE, Lovass Gyula: HONFITÁRSNÖM; MICHELLINE, Takáts Gyula: VÁGJÁK A BERKET, Thurzó Gábor: A BRAZÍLIAI KÉRŐ) mellett a „sajtó alól” lévő, tehát a hamarosan megjelenő, már nyomdába került kötetek sorát is közli, köztük bejelentve Örley István FARSANG-ját (Mándy Iván Csószház, Szegváry Mihály VIDÉKI MŰZSA és Weöres Sándor BOLOND ISTÓK című munkája mellett), novemberben pedig már a sorozat újonnan megjelent darabjait reklámozzák, azonban Örley neve és kisregénye hiányzik a listából, helyette Végh György CSILLAGOS KIRÁLYLÁNY-a a negyedik. (Talán ugyanaz történt, mint Ottlik TOVÁBBÉLŐK-jével, hogy maga a szerző vonta vissza – már a „sajtó alól” – megjelenés előtt álló első kötetét.)

De Örley István még nem tudott regényt írni. Viszont tudjuk, hogy próbálkozott, hiszen fiókjában ott maradt utána töredékben egy készülő regény, mely „egy gyötrelmes szerelemről” szólt volna...

Illés Endre a novella ismertetésekor vitatható észrevételt tesz, amikor Andrist Ottlikkal azonosítja: „O[ttlik]. a beteg Medve Gábort, azaz Örleyt írja le a pillanatokra enyhülő, de kemény formáival és hegyes szegleteivel állandóan szűrő, ellenséges világban. Örley hőse viszont O[ttlik]., azaz a novellabeli Andris”, ám a mondat folytatásában már saját állítását is árnyalja, miszerint: „de Örley nem tud kilépni önmagából – s végül is önmaga morális kétségeiről vall”. Gondolatmenetének első felét az általa ajánlott összeolvasás megcáfolni látszik – az utóbbit pedig éppen igazolja.

Bár a két személy – akár Kukorelly szerint a szerzők – felcserélhető. Nemes Nagy Ágnes egy rádióbeli visszaemlékezésében mondta, hogy „nem vagyok olyan biztos abban, hogy Medve Gábor azonos Örley Istvánnal, ahogy abban sem vagyok bizonyos, hogy az ISKOLA hőse, Both Benedek azonos Ottlik Gézával. Inkább azt hiszem, hogy hol az egyik, hol a másik a modell, hogy mindkettő azonos az íróval, vagy éppen időnként mindkettő azonos Örleyvel”, hiszen – ahogy később folytatja – „bizonyos fokig még külsőleg is hasonlítottak. Mind a kettő magas volt, jóképű, jó megjelenésű, látszott rajtuk a sport, a testedzés biztonsága, még a gesztusaik is hasonlítottak egymáshoz. [...] Ugyanakkor volt köztük hatalmas különbség is. Hát ez is nyilvánvaló. Ottlik volt a barnább, barna szemű, barna hajú, barna bőrű, Örley volt a világosabb, szőkésbarna hajú volt, világos bőrű, világosabb szemű, de ami a modorukat és főleg az irodalomhoz való viszonyukat illeti, abban nagyon sok hasonlóságot találhatunk”.³³

Egy külső forrás is ellentmond Illés Endrének: Cs. Szabó László visszaemlékezése és a novella összeolvasása azt sugallja, hogy Andrisban Örley magát mintázta meg. Hiszen ahogy Cs. Szabó írja: „*Előttem fekszik leckekönyve a kőszegi katonai reálból. Abból olvasom évről évre lapozva a szülőknek szánt jellemzést... Igen tehetséges, túlságosan törekvő, öntelt, szertelenül önérzékes, érzékeny, bajtársak nélkül magának él, nagyon olvasott, kissé gyerekes, ok-talanul is élénk, őszinte, hanyag öltöztetű, illedelmes, jó modorú*”,³⁴ az ANDRIS-ban olvasható jellemzés – „[Andris] Közepes tanuló volt, okos, de szörnyen lusta az osztály köztudatában, viszont a tanári minősítés szerint: nehézfejű, de csupa igyekezet... Nem, Andris korántsem volt valami mintadiák, ilyenén érdemeiről előnyösebb hallgatnom” – több pontban egybevág.

„Belső” – az ISKOLÁ-val összeolvasott – szövegegyezés is ezt sugallja. Ottliknál Bébé kerül először kórházba, és nagyon hiányzik neki barátja, Medve Gábor, aki azonban „harmadnap, délelőtt tíz óraker, vigyorogva beállított.

Nem tudom, hogy csinálta. Még azt is kikönyörögte a kórházi altiszttól, hogy hozzám tegyék. Nem akartam hinni a szememnek”.

Örley novellájában kísértetiesen hasonló – csak éppen a módszereiben kifejtett – Andris kórházba kerülése: „*Mi sem jellemzőbb Andrisra, a barátira, mint az a valóban titokzatos jelenség, hogy amint én megbetegedtem, azonnal ő is... Hogyan csinálta? Olykor krétát, máskor sajtósárgaság füveket evett a kertben, ismét máskor a gyengélkedőszobán étert szolgált, s ettől tisztánt falféren kezdett támolyogni... De nem említhetem itt mind a módszereket, melyekkel Andris dolgozott, valóságos tudomány volt ez, szakadatlan kísérletezések tapasztalata és eredménye. A négy intézeti év alatt csaknem kivétel nélkül egyszerre voltunk betegek, némely ikrekhez hasonlóan. Így történt ekkor is, bekerültem a kórházba, két nap múlva megérkezett a hűséges Andris.*”

Nem arról van tehát szó, amit Illés Endre állít, hogy Örley Andrisban Ottlikot mintázta meg, sem arról, hogy magát, és az elbeszélő Bébé, illetve egy annak szerepét betöltő narrátor lenne – tehát az elbeszélő lenne Ottlikról mintázva, hanem inkább arról, amit Nemes Livia elemzésében olvashatunk: énkettőzésről. Az „*amint én megbetegedtem, azonnal ő is*” vagy a „*csaknem kivétel nélkül egyszerre voltunk betegek*” bevett fordulatok emlékeztetnek például az egy évvel korábban meghalt példakép, Kosztolányi ESTI KORNÉL-jára. Nemes Livia tanulmányában elemzi ezt az alkotáslélektani folyamatot: „*Ottlik túléléseinek stratégiáit [ti. az énkettőzést] Örley gondolkodási stílusában is megfigyelhetjük. Örley is kettős, csakhogy nála a megfigyelő én és az átélő én válik ketté – és ezáltal az élmény elidegenítetté. Minden novellájának ez a kettősség, ez a kétfajta rálátás a tárgya, konfliktusa, buktatója és tragédiája. Míg Ottlik soha nem lép túl önmagán, s ha kettős szempontból szemléli is a világot, csak önmagát kettőzi meg, a világ kívül marad az én határain, addig Örley mintegy idegenként, a másik nézőpontjából tekint önmagára, és ebből a nézőpontból válnak hősei értéktelenné, keserűvé, kitaszítottá, a rivális által legyőzötté. Az egyiknél a kettősség folyton újabb kettősséget teremt, a másiknál mazochista önvádolást és önpusztítást.*”³⁵

Ottlik és Örley hasonlóságának sorát – közös katonai iskola, külső hasonlóság, íróvá válás, énkettőzés az írásokban – Vas István egy „*naplójegyzet*”-éből tovább bővíthetjük. Szerinte „*Ottlik és Örley lusta, de tehetséges prózaírók. [...] Meglepetve látom, hogy az újrealista irány, melyet Halász Gábor kissé fellengősen harangozott be a Nyugatban, náluk eleven valóság. Szerencsére ízlésükben inkább, mint munkáikban. [...] Azt mondják, hogy az ilyen írást könnyebb olvasni. Azonkívül ezt tartják a közvetlenebb módszernek*”.³⁶ A korai Ottlikra igaz lehet ez az állítás, a késeire kevésbé. (Vas István egy évvel az ISKOLA megjelenése előtt publikálta írását.) Ez a közös irodalomszemlélet a magyarázata annak, hogy a közösen megélt élményre hasonlóan emlékeznek, és a katonakórházban töltött időt igen hasonlóan dolgozzák fel.

Megegyezik például a szoba és a körülmények leírása. Mindkét írásban februárban kerülnek be a betegek a kórházba, és – mint ahogy már idéztetett – mindig az elbeszélő érkezik oda hamarabb. Amikor a regényben Bébét küldik kórházba, így írja le a látványt: „Ismertem már mind a négy betegszobát, és ez, a kettes, ahol most egyedül fekszem, talán a legbarátságosabb volt valamennyi közül. Két ablaka a havas kertre nézett, a kályha melletti sarokban egy széles asztal állt, fölötte égett a falba vágott éjjeli lámpa, zöld függönykével eltakarva. Pinczinger és Majvald néni is ismertem; azt csinált velük az ember, amit akart.” Örleynél: „A kórház legkisebb betegszobája volt ez, négyágyas, s bár berendezésében a többi nagyobbakhoz hasonlóan puritán – ágyak, éjjeliszekrény, meztelen fehér falak, kályha, semmi több –, mégis feltétlenül szelídebb és meghittebb környezet azoknál. S még milyen szerencsés kilátás nyílt az ablakaiból, az egyedüli szoba volt ez, melynek ablakai az internátusi kert kerítése felé tekintettek, s így, ha még akartuk volna, sem láthattuk a kert közepén emelkedő iskolaépületet...”³⁷

A látszólag illusztratív jellegű leírások között nem ez az egyetlen, amelyik megegyezik: a természet (kert) látványa a szabadság érzetet kelti a „betegekben”, miképp a mindkét írásban szereplő, távolról hallható vonatfüty is. Ottliknál: „Bent a félrehúzott zöld függönyös éjjeli lámpa világított, kint a havas februári éjszaka. Egy vonat ment el, a hegyek közé, át a határon, s ide nemcsak a füttyülése, hanem a távoli zakatolása is behalatszott”, és Örleynél: „Kiszálltam az ágyból, s amúgy kabultan, támolyogva, meztláb az ablakhoz léptem. Künt a behavazott kert, havaskék éjszaka, zúzmarás fák és bokrok, a kerítés peremén világított a hószegély, felette sötétmagas, széles ég, apró, hideg csillagok... És csend, csend – megbénult, megmerevült, megfagyott tündérvilág. Fületem – messze az állomás környékén a vicinális visított és zörgött. Ezt gyakran hallottuk ott Kőváron éjszaka, talán az egyetlen hang volt ez a külvilágból...”

A mellékszereplők alakjának ábrázolása is közös: ahogy Ottliknál Pinczinger és Majvald néni a segítő, úgy itt is van egy, Hudek Balázs, aki barátian félrenéz a hőmérőzések idején. A regényben is, a novellában is valami különös módon az orvos is mint ha cinkosa volna a gyerekeknek, hiszen Bébé mondja: „A valódi lázam lement, de annál többet mértem mindig, s köhögést mímeltem. Egyszerű volt, ha már bekerültünk: nem volt szabad eltúlozni sem a lázat, sem a panaszokat; s amíg meg nem haragította az ember az öreget, addig tűrte, hogy szimuláljunk”, az Örley-novella elbeszélője pedig: „Mayer közönyösen szemlélte arcunk és mozdulataink sajnálkozásért küszködő némajátékát, legkevésbé kérdezősködött panaszaink felől, s a láztáblára meg éppen rá sem pillantott... De nem is vizsgált meg bennünket, igen, ez elképesztő volt: Mayer jött, bekukkantott az ajtón, még csak be sem lépett a szobába, s már ment is tovább, aznap nem is láttuk még egyszer – így ment ez harmadik hete. De miért, miért, honnan e csoda? Valamelyes sejtelmünk mégis volt: Mayer fel akar hizlalni minket... Egyes kőszai híresztelések ugyanis azt rebesgették, hogy Mayernek, akit egyébként legkevésbé lehetett amolyan babusgató fajta orvosnak minősíteni, időnkint irgalmas rohamai támadtak a soványokkal szemben...”

Látható, hogy ami a szűkszavú, keveset író Ottliknál hiányzik – a Kosztolányira emlékeztető elbeszélői jellegzetesség, a kifejtetlen kauzalitás miatt –, például Medve érkezésének vagy az orvos elnéző viselkedésének oka, Örleynél ellenkező előjelet kap: mindkét alkalommal „kényszeres”, bőbeszédű, részletes magyarázatba kezd. Ugyanez figyelhető meg nyelvüket illetően is: a „puritán” Ottlikkal szemben Örley – nem fogadva meg Kosztolányi Esti Kornéljának az elbeszélőhöz intézett tanácsát – tobzódik a jelzőkben és a hasonlatokban, a szenttelen narrátori hangon előadott történet nála pátosra cserélődik.

Az egyezéseknél azonban fontosabbak az eltérések. Az még csak árnyalatbeli különbség, hogy Ottliknál tíz, illetve nyolc napot töltenek a fiúk a kórházban, itt pedig három hetet, az viszont jelentős, hogy mivel töltik ezt az időt. Az ANDRIS-ban a konfliktus egy könyv miatt keletkezik: Örley elbeszélője olvas, szereplője, Andris pedig nem, mert csak egy könyv érkezett aznap este. Mert bár az ISKOLÁ-ban Bébé elmondja, hogy Pascal GONDOLATOK-ját olvasta a kórházban, és „*délelőttönként feltűrtam a kórház könyvszekrényét, behordoztam magamhoz a még nem olvasott és a már olvasott könyveket, heverészem, semmi sem hiányzott, csak Medve, mert arra gondoltam, hogy itt milyen nyugalmasan dolgozhatnánk most a kockás füzetünkkel*”, fontos, hogy a két írásban eltérő módon kerülnek a kórházba a könyvek. Ottliknál – a kórház említett könyvszekrényén túl „*Medve a karácsonyi szabadságról hozott egy csomó új könyvet. Én is. Nick Cartereket, Schopenhauer-válogatást, Adyt, Színházi Életet – vastag, kétszáz oldalas karácsonyi számot –, Wilde verseit és a Nemzeti Sport évkönyvét. Mindent be tudtunk hozni, mert kiszedtük a táskából még a vonaton, érkezés előtt, s zsebbe, zubbony alá rejtve cipeltük végig a városon*”, tehát a könyvek saját akaratból és a saját ízlésnek megfelelően, válogatva kerülnek a kezükbe. Örleynél viszont egy külső szereplő (Pali) hozza esténként, válogatás nélkül, és amikor csak egyet hoz, a fiúk – egy rajtuk kívül álló tényező miatt – összevesznek.

Ottlik a nappalokról nem sokat mond, mert nála: „*egész délelőtt, egész délután hol felkeltünk, hol lefeküdtünk, azt sem tudtuk, mit csináljunk izgalomunkban. Belefogtunk ebbe-abba, írásba, olvasásba, keresztretjtvényt fejtettünk szélsébesen*”. A közösen átvirrasztott éjszakákról azonban elmondja, hogy „*itt éjszaka is fent lehettünk, és minthogy napközben is alhattunk eleget, fent is maradtunk mindig. Korán, fél nyolckor behozták a vacsorát, aztán elcsöndesedett a kis épület, s mi nekiültünk, és írtunk jóval éjjel utánig, egyig, fél kettőig sokszor*”. Örleynél szintén az éjszakák a mozgalmasabbak, de az ő novellájában más történik: „*Olvastunk csaknem mindig, napközben is, de különösen este, éjszaka, egész éjszaka, sokszor hajnalig – ez volt a legjobb, a teljesen zavartalan, a tökéletes ideje az olvasásnak. Megvacsoráztunk, aztán még a hőmérőzés Hudekkel, ez is megvolt, s ezek után rendszerint nem is jött már senki, hajnalig senki... Kezdődött... Lassan, kényelmesen, ünnepélyesen nyúltunk a könyvért, felnyitottuk, beigazítottuk a lámpát, hátradőlünk a párnára, elhelyezkedtünk a paplan alatt... S a következő pillanatban megszűnt számunkra a világ, még egymásról sem tudtunk többé, nem létezett más, csak a könyv...*” Ottliknál tehát alapvetően az írás mint írói (teremtő) cselekvés a meghatározó, Örleynél viszont az olvasás, amely a kritikus mint hivatásos olvasó attribútuma. (És abban minden ismerője egyetért, hogy kritikusként jelentősebb volt, mint íróként: biztos értékítéletű olvasónak mondták, és ha munkássága kiteljesedik, talán ő lett volna korának Schöpflin Aladánya.)

Ottliknál Bébé és Medve egyszer csak kikerül a kórházból („*Március elsején mégis kírúgott bennünket az öreg...*”), Örleynél ez, pontosabban ennek oka – az összeveszés – maga a történet. Lényeges, hogy nála konfliktushelyzet teremtődik, és a kettőzött én elbeszélő fele lelkiismeret-furdalást érez emiatt, vádolja és marcangolja magát – így ez a novella is mintha Nemes Livia észrevételét igazolná, minden eddig ismert elbeszélésnél jobban.

Az bizonyos, hogy Ottlik ismerte a novellát (emlékszünk még: Örley őt kérte meg korai novelláinak elhelyezésére), tartották a kapcsolatot, beszélgettek. Nagy valószínűséggel közösen megélt gyermekkorukról is, felelevenítve a katonaiskolai emlékeket.

És talán az olvasmányokat.

Az ISKOLÁ-val kapcsolatban két irodalmi „elődnek” tekinthető regényt szoktak emlegetni: Musil TÖRLESS-ét és Balla Borisz NICZKY NÖVENDEK-ét.³⁸ Illés Endre „kréta-

rajz”-ában állítja, hogy Örley olvasta Musil regényét, Illyés Gyula A FLOCSEK BUKÁSA előszavában egyáltalán nem említi. Ottlik, Hornyik Miklós kérdésére, hogy Örley olvasta-e a TÖRLESS ISKOLAÉVEI-t, így felel: „Nem olvasta. Illyés mesterien megírt Örley-portréja nemcsak szép, hanem hiteles is. [...] Musilról akkor még az irodalmi nagyvilág sem igen értett. A nevééről és a még csupán készülő nagy regényéről, DER MANN OHNE EIGENSCHAFTEN, Szerb Antaltól hallottunk, de a TÖRLESS létezéséről ő sem tudott. Örley olvasta talán a fiatal »neokantolikus« irónknak, Balla Borisznak NICZKY NÖVENDEK című regényét. Nem tudtuk Musilról azt sem, hogy hozzánk hasonló katonaiskolát végzett.”³⁹ Ottlik szavait lehet kétkedve is fogadni, ám Örley novelláját szintén érdemes összevetni a két fenti művel.

Balla Borisz regénye inkább a cselekményben, Musilé inkább gondolatvilágában mutat hasonlóságot az ISKOLÁ-val. Nincs ez másképp az ANDRIS esetében sem. Balla regényében is megjelenik a betegszoba. Regényének főhőse, Niczky Kornél tüdőgyulladással kerül hosszú időre oda, „az egyetlen kétágyas szobába, mely a kórházi folyosó legutolsó szobája volt. Kornél itt egymagában feküdt, nem úgy, mint a nagyobb kórtermekben, és itt már igen nagy csend is uralkodott – csak a platánok bólongtak néha az ablak előtt, mert hamvazószerda óta szélesre fordult az idő”, ott pedig – egy különös árnyalakkal – „a lámpa fényénél olvastak” egy könyvet Szent Ferencről, és Kornélon „kívül az intézeti kórházban már csak egy kis elsőéves növendék feküdt; ezt az elmúlt este hozták be az ő szobájába, hogy ne feküdjön egyedül”.⁴⁰ Persze természetes, hogy ugyanannak a valós intézetnek a betegszobáját – mindhárman – hasonlóan írják le, és talán az is egyszerű véletlen, hogy Balla regényében is egy elsős osztja meg rövid ideig az elbeszélővel a legkisebb betegszobát, mint Örleynél, akinek narrátora közli: „Nem is emlékszem más szobatársra, mint egy ízben egy szerényen meglapuló elsőre, s máskor egy kevésbé szerény, sőt meglehetősen pökhendi negyedikre”, az egybecsengés azonban fölöttébb szembetűnő.

Musil regényében – amelyet Ottlik szerint Örley sem ismert, nem olvasott – szintén vannak az ANDRIS részeihez hasonló szituációk. Törless egy helyen – bár nem a betegszobában – Basinival beszélget, és egy beállt kínos hallgatás után „Törless végre megtörte a csendet. Gyorsan beszélt, unottan, ahogy régen elintézett ügyekről szokás, ha a forma kedvéért még egyszer foglalkozni kell velük.

– Nem fogok rajtad segíteni. Volt bennem bizonyos érdeklődés irántad, de annak már vége; elmúlt. Gyáva és rossz ember vagy, semmi több. Ez most már bizonyos. Mi közöm lehet még hozzád? Azelőtt mindig azt hittem, találnom kell egy szót, egy érzést, amely másként jellemezhetne téged, de valóban nincs, amivel jobban jellemezhetnék, mint hogy rossz vagy és gyáva. Olyan egyszerű, olyan semmitmondó ez, s mégis minden benne van, amit rólad mondani lehet”.⁴¹

Mintha Andris szavait hallanánk, amint a „nagymonológban” betegtársát szembe-síti magával, hibáival; Örley Andrisa a végső feddésként többször is mondja a másíknak, hogy „nem vagy te jó, csak olyan hangulatos...”, és lehet, hogy ez az a szó, amit Törless hiába keresett. Egy lappal később pedig Reitinget egy dühös kirohanásában szintén Basinira támad, és Törlesst Basini „órangyal”-ának nevezi. Ez a markáns – és Musilnál ironikusan használt – kifejezés tér vissza Örley novellájának utolsó szavaiban, bár ott már a túlfűtött pátosz hangján: „Holott akkor, ott este a betegszobában, ahogy hálóingben, sápadt kis komolykodó anyás arcával [Andris] az ágyam szélén ült – akkor angyal volt ő, az órzóangyalom.”

Hogy Musil és Balla munkáit ismerték-e, arra megcáfolhatatlan bizonyíték nincs. Arra azonban van, hogy Ottlik és Örley az esetleges beszélgetések után közös élményfeldolgozásba kezdett – külön-külön; és az ISKOLA és az ANDRIS nem az egyedüli példa erre. A HAJNALI HÁZTETŐK-ben „Örley István FARSANG-jának két merőben ellentétes főalakja tér vissza Bébé és Halász Péter figuráival. Pali, a házibálok és táncok hőse, és Gábor, aki csep-

*pet sem csillogó, sőt egyenesen szürke, ám »szürkésége néha olyan, mint valami kitiüntetés«*⁴² – a BUDÁ-ban pedig szinte szövegszerűen tér vissza ugyancsak a FARSANG-nak egy részlete, de ennek sem a jelöletlen „kölszönzés” a magyarázata, hanem az, hogy Örley „a kártyás vasárnapokon, kimerítőn sokszor megfordult barátja családjánál”⁴³

A katonaiskoláról szóló két írás különbözőségét az adja, hogy a közösen megélt eseményekből eltérő írói alkatukból adódóan másképp és másra emlékeznek. Ottlik regényében Bébé éppen a kórházi események elbeszélése közben mondja, hogy „*tisztán láttam, hogy mennyire szeretjük egymást. [...] csak Medve pillantásából és főképp a zavarából tudtam meg, hogy hirtelen ő is olyasfélét érzett, mint én. Valahogyan aztán mégsem felejtettük el soha ezt a semmiséget. Nem csodálkoztam, amikor három évtized múlva újra olvashattam Medve hátrahagyott kéziratában; csupán az lepelt meg, hogy szóról szóra emlékezett minden részletre*”. Amikor ezt említi, lehet, hogy Örley ANDRIS-ára gondol és utal.

Jegyzetek

1. Cs. Szabó László: ISTVÁN. Ö. I. EMLÉKE. In: UŐ: KÉT PART. Bp., 1946. 279–287. Kiemelés tőlem – B. T.
2. Kukorelly Endre: KÖNNYŰ ELAKADNI. OTTLIK GÉZA: BUDA. *Magyar Narancs*, 1993. júl. 15. 37.
3. Kelecsényi László: KI ÍRTA OTTLIK REGÉNYEIT? *Respublika*, 1995. 11. sz. 53–55.
4. Beney Zsuzsa: MÉG EGY ÍRÁS A „BUDÁ”-RÓL. *Holmi*, 1994. jan. 109–115.
5. Török András *marginális jegyzete* Margócsy István OTTLIK GÉZA: BUDA című írásához. 2000, 1999. szept. 57–61.
6. Szegedy-Maszák Mihály: OTTLIK GÉZA. Pozsony, 1994. 10., ill. 165–166. (Itt kell megjegyezni, hogy Szegedy-Maszák Mihály monográfiáját Ottlik Géza hagyatékának felszabadítása előtt írta; könyvének függelékében röviden ismerteti az OSZK-ban található hátrahagyott műveket.)
7. Bán Zoltán András: IGEN IS, MEG NEM IS. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: OTTLIK GÉZA. *Kritika*, 1994. okt. 43–44.
8. Mohai V. Lajos: KÉTKEZES REGÉNY? AZ OTTLIK-REJTÉLY. *Heti Világgazdaság*, 1999. márc. 6. 75–77.
9. Gróh Gáspár *levele*, Budapest, 2003. június 20.
10. V. Gy.: OTTLIK SZERZŐSÉGE ELLENŐRIZHETŐ. *Népszabadság*, 1999. márc. 9. 9., ill. Lengyel Péter *olvasói levele*, *Heti Világgazdaság*, 1999. márc. 13. 3. Ugyanitt Ungvári Tamás egy cikkbeli irodalomtörténeti minősítést kifogásol.
11. Korda Eszter *olvasói levele*, *Heti Világgazdaság*, 1999. ápr. 10. 5.
12. Kelecsényi László *olvasói levele*, *Heti Világgazdaság*, 1999. ápr. 17. 5.
13. Esterházy Péter: I KÖNYV. FECSEGÉSEK A HATÁRON. *Élet és Irodalom*, 1999. márc. 26. 3.
14. Kelecsényi László: NULLADIK ÓRA OTTLIK ISKOLÁJÁBAN. *Holmi*, 1999. ápr. 501–502.
15. Kelecsényi László: A SZABADSÁG ENYHE MÁMORA. OTTLIK GÉZA ÉLETEL. Bp., 2000. 293.
16. Kelecsényi László: i. m. 153.
17. Ottlik Géza: APRÓ ÍRÁSOK. *Napkelet*, 1931. máj. 415–419.
18. Szegedy-Maszák Mihály: OTTLIK GÉZA. 17. Ottlik EGYEDÜL című írása. *Napkelet*, 1931. aug. 710–713.
19. I. m. 23.
20. Kelecsényi László: NULLADIK ÓRA OTTLIK ISKOLÁJÁBAN. *Holmi*, 1999. ápr. 501–502.
21. Korda Eszter: EGY KÉZIRAT REJTÉLYE ÉS LEGENDÁJA. OTTLIK GÉZA TOVÁBBÉLŐK CÍMŰ KISREGÉNYÉRŐL. *Kortárs*, 1999. aug. 83–91.
22. Örley István: FARSANG (1940). In: UŐ: A FLOCSEK BUKÁSA. 2. kiad. Bp., 1988. 63–104. Szerk. Pergel Ferenc.
23. Illés Endre: SZERKESZTŐ ÉS REGÉNYHŐS. ÖRLEY ISTVÁN. In: UŐ: MESTEREIM, BARÁTAIM, ELLENSÉGEIM. 2., bőv. kiadás. Bp., 1983. 508–522.
24. Szegedy-Maszák Mihály: OTTLIK GÉZA. 43.
25. Kelecsényi László: A SZABADSÁG ENYHE MÁMORA. 36.
26. Nyerges András: KI TÖMJÖN AZ ORRÁBA LE-

VENDULÁT? In: *Uő: SZÍNREBONTÁS. ISTENKÁROMLÓ OKNYOMOZÁSOK.* Bp., 2003. 213–216.

27. Kelecsényi László: *A SZABADSÁG ENYHE MÁMORA.* 45.

28. Kelecsényi László: i. m. 44.

29. Ottlik Géza: *ELHAGYOTT HÖSNŐ.* In: *Uő: PRÓZA.* Bp., 1980. 46–56. A tárca eredetileg a *Vasárnapi Újság* 1938. jún. 26-i számában jelent meg.

30. HOSSZÚ BESZÉLGETÉS HORNYIK MIKLÓSSAL. 1978. I. 30.; 1979. VII. 25. In: Ottlik Géza: *PRÓZA.* Bp., 1980. 246–279.

31. Pergel Ferenc: *UTÓSZÓ.* In: Örley István: *A FLOCSEK BUKÁSA.* 2. kiad. Bp., 1988. 400–406.

32. Rónay László: *AZ ELDOBOTT KLASSZICIZMUS. Ö. I. PÁLYAKÉPE.* In: *Uő: HŰSÉGES SÁFÁROK.* Bp., 1975. 377–386.

33. NEMES NAGY ÁGNES ÉS LENGYEL BALÁZS ÖRLEY ISTVÁN RÓL. *Holmi*, 1993. jan. 43–49. A beszélgetés 1989-ben hangzott el a Magyar Rádióban, Salamon István Örley-műsorában.

34. Cs. Szabó. László: *ISTVÁN. Ö. I. EMLÉKE.* In: *Uő: KÉT PART.* Bp., 1946. 279–287.

35. Nemes Lívia: *KÍSÉRLET AZ OTTLIK-REJTÉLY LÉLEKTANI MEGFEJTÉSÉRE.* *Holmi*, 1995. aug. 1103–1113.

36. Vas István: *NAPLÓJEGYZETEK. OTTLIK ÉS Ö. I. = V. I.: ÉVEK ÉS MŰVEK.* Bp., 1958. 107–109.

37. A megegyező szövegrészek kiemelése, később is, tőlem – *B. T.*

38. Erről lásd például Szegedy-Maszák Mihály és Kelecsényi László könyveinek vonatkozó részeit vagy Györfly Miklós: *OTTLIK ÉS MUSIL. Újhold-Évkönyv* 2., Bp., 1990. 313–326.

39. HOSSZÚ BESZÉLGETÉS HORNYIK MIKLÓSSAL. 1978. I. 30.; 1979. VII. 25. In: Ottlik Géza: *PRÓZA.* Bp., 1980. 246–279.

40. Balla Borisz: *NICZKY NÖVENDEK.* Bp., 1931. 128., 129., ill. 150.

41. Robert Musil: *TÖRLESS ISKOLAÉVEL.* In: *Uő: HÁROM ELBESZÉLÉS.* Bp., 1980. 171. Ford. Petra-Szabó Gizella.

42. Kelecsényi László: *A SZABADSÁG ENYHE MÁMORA.* 111.

43. Kelecsényi László: i. m. 54.

Örley István

ANDRIS*

1

Andris osztálytársam volt az intézetben (abban a kővári internátusban, ahol középiskolás pályafutásom első négy esztendejét töltöttem, távol hazulról, s a vakációktól eltekintve, úgyszólván tökéletes elszigeteltségben mindennemű külvilágtól, még a környező apró várostól is). Már elsős korunkban hatalmasan összebarátkoztunk Andrissal, összehasonlíthatatlanul bizalmasabb viszonyban voltunk egymással, mint az osztályban a többiekkel, s ez a barátság változatlanul – állandósulva, sőt fokozódva – végig, a negyedik intézeti év végéig tartott, mikor kényszerűen elszakadtunk egymástól. Ahogy most visszaemlékszem, amolyan kék szemű, szőke, szelíd arcú, vézna fiúcska volt ez az Andris, de ugyanekkor legkevésbé holmi szende jelentéktelenség, inkább afféle alamuszi, veszedelmes angyalka; rakoncátlan, mindenféle heccben tevékeny sze-

* A novella megjelent: *Vasárnapi Újság (Az Új Magyarság képes melléklete)* 1937. aug. 22. 13–15. – Helyesírását korszerűsítettük, de megtartva Örley stílusának jellegzetességeit, elsősorban az összetett jelzők írásmódját illetően. A novella első részének utolsó mondatában „Dugonics” Titusz olvasható a folyóiratban; a nyilvánvaló szedői szövegrontást javítottuk. – *B. T.*